

Г Л А С

CDXXIX

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

КЊИГА 31

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

GLAS

CDXXIX

CLASSE DE LANGUE ET DE LITTERATURE

№ 31

Reçu à la IXème séance de la Classe de langue et de littérature
le 27 novembre 2018

Rédacteur
ZLATA BOJOVIĆ
Membre régulier de l'Académie

BELGRADE
2019

ISSN 0351-7365

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

Г Л А С

CDXXIX

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

КЊИГА 31

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности
од 27. новембра 2018.

У р е д н и к
академик
ЗЛАТА БОЈОВИЋ

БЕОГРАД
2019

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Коректор
Рајка Павловић

Технички уредник
Никола Сивановић

Тираж
300

Штампа
Colorgrafx, Beograd

САДРЖАЈ

Драгослав Михаиловић, <i>Ко је убио Вељу Мрдаковића</i> (Миладин и Тања Вилоић, 6. март 1990)	7
Матија Бећковић, <i>Људина</i>	15
Владета Јеротић <i>Сиђурносѝ или ризик?</i>	19
Милосав Тешић, <i>Два дојева за њојему Калопера Пера</i>	23
<i>Евлин</i>	23
<i>Кад уклони засѝор најѝамнија сенка</i>	24
Душан Ковачевић, <i>У доброј драми ниѝија није случајно</i> (одломци из разговора Душана Ковачевића са Тамаром Крстић и Михајлом Панѝићем)	27
Александар Лома, <i>Ковиље, кобиле, Арханђео Михаило и Свѝи Никола</i> ...	37
<i>Aleksandar Loma, Feather grass, mares, Archangel Michael</i> <i>and Saint Nicholas</i>	68
Горан Петровић, <i>Ћуѝање са Косанчићевоѝ венца</i>	69
Милован Данојлић, <i>Писање као лек</i>	75
Злата Бојовић, <i>Самосвојносѝ дубровачке ране ренесансне лирике</i> <i>у најѝаријем ѝериоду њеноѝа ѝрајања</i>	81
<i>Zlata Bojović, Independence of early Ragusan renaissance lyric</i> <i>in the oldest period of its duration</i>	93

Љубинко Раденковић, <i>О симболици обредног њонацања у народној култури Срба</i>	95
Ljubinko Radenković, <i>About the symbolics of ritual behavior in the folk culture of Serbs</i>	132

Зорица Несторовић, <i>Однос њриѡведања и смрти</i> у Причи о везировом слону <i>Иве Андрића: ѓенега</i>	133
Zorica Nestorović, <i>Relation between storytelling and death in Priča o vezirovom slonu by Ivo Andrić: genesis</i>	154

КОМЕМОРАТИВНИ СКУП – АНТОНИЈЕ ЕМИЛ ТАХИАОС (1931–2018)

Јасмина Грковић-Мејѡор, <i>Анѡније Емил Тахиаос (1931–2018)</i>	157
Αγγελική Δεληκάρη, Αντόνιος-Αιμίλιος Ταχιάος (20 Μαΐου 1931-†10 Απριλίου 2018)	163
Αγγελικι Δελικαρι, Αντονιος Εμιλιος Ταхиаос (20. мај 1931 – 10. април 2018)	166
Ηλία Γ. Ευαγγέλου, Αντόνιος-Αιμίλιος Ταχιάος Αντωνιος Αιμιλιος Ν. Ταχιαос: το επιστημονικο του εργο και η σημβολη του στη ελληνικη σλαβολογικη ερευνα	169
Илиас Г. Евангелу, <i>Анѡниос Емилиос Тахиаос: њеѓово научно дело и доѡринос ѓрчкој слависѡици</i>	175

IN MEMORIAM

Предраг Пипер, <i>У сѡомен на академика Владеѡу Јероѡића (2. авѓусѡи 1924 – 4. сеѡѡембар 2018)</i>	183

ЗЛАТА БОЈОВИЋ

САМОСВОЈНОСТ ДУБРОВАЧКЕ РАНЕ РЕНЕСАНСНЕ ЛИРИКЕ У НАЈСТАРИЈЕМ ПЕРИОДУ ЊЕНОГА ТРАЈАЊА

А п с т р а к т . – У најстаријем периоду развоја дубровачке лирике, током друге половине XV и почетка XVI века, када је она била под великим утицајем и нормативне ренесансне поетике и италијанске поезије петраркиста, она је ипак показивала многе особености којима се одвајала од узора. И поред важеће поетике подражавања, тежила је слободама у певању и спонтано је настојала да сачува своју изворност. Ти знаци су се препознавали већ у поезији дубровачких хуманиста, певаној на латинском језику, а много изразитији су били у ренесансној поезији, певаној на народном језику. У прилогу се указује на одступања дубровачких песника од важећих поетичких начела и модела. Посебно се анализира утицај народне поезије на дубровачку рану ренесансну лирику. Тај утицај је пресудно утицао на песнички језик, метрику, стил и целој поезији тога периода дао је значајан тон оригиналности. Указује се и на друге специфичности (патриотизам, стварносни елементи, трагови медијевизма и др.) који су ту поезију чинили самосвојном у доба опште подређености владајућој поетици.

Кључне речи: дубровачка лирика, ренесанса, петраркизам, народна поезија, сонет

У трајању од скоро четири века, а толики је распон између првих познатих и забележених, ћириличних стихова у Дубровнику, датираних 1421. године,¹ до оних са почетка XIX века, са којима је нестајала

¹ Одломак најстарије познате ренесансне песме, непунa три стиха, записао је 1421. године, ћирилицом Дубровчанин Џоно Каличевић (1399–1457), службеник царинарнице, на једној празној страни *Царинског сџајџуџа*. Не зна се да ли је ово одломак целовите песме, или само почетак песме у настанку; није познато да ли је Каличевић аутор ових стихова.

последња генерација песника старога Дубровника, лирика је, као највиталнија грана дубровачке књижевности, прошла дуги пут успона, стагнација, промена, преломних појава, опадања до преживљености и коначког гашења. Посебно место у дубровачкој књижевности је заузела поезија ране ренесансе, стварана, после богате хуманистичке традиције која је културу и књижевност уздигла на високи ниво, на народном језику. То је доба у коме су се установљавале језичке, метричке и стилске основе, природа и биће ове књижевности у целини, која је, потом, у свим наредним вековима остајала у вези са најстаријим коренима. Та повезаност, понекад једва видљива, имала је пресудну улогу у општем доживљају целовитости дубровачке књижевности током свих епоха, од хуманизма и ренесансе до краја просветитељства.

У раном периоду, у коме су стварали први ренесансни песници, на народном језику, када су се у дубровачкој књижевности васпостављале законитости, у складу са општим током књижевности, она је показивала прве знаке власти над собом: и поред обавезујућих законитости, она је тражила свој пут, између клишеа, којима је по правилима владајуће поетике, посебно њеног начела подражавања, као и великог таласа петраркистичког певања била подређена и слободе да се не преда и не обезличи и сачува бар у најмањој мери своју изворност.

Већ је дубровачки хуманизам, из кога је ренесанса проистицала и са којим је једним делом упоредно и трајала, најуниверзалнији песнички модел, обједињен латинским језиком у читавој Европи (у знатно мањој мери и другим старим језицима), а самим тим и заробљен тим језиком, универзалним темама, античком и прилагођеном нормативном поетиком доследне правилности, налазио пукотине у том оклопу за своју мисао, за своју реч, за сопствену стварност. Из патриотизма, као једне од важних заједничких хуманистичких тема, који је изродио култ родног места, али који је истовремено, у тежњи ка универзалном, преобраћао основно осећање у поруку – „моја је домовина читав свет“, како је говорио један од родоначелника препорода, Данте – дубровачки писци налазе пут скретања ка себи. Највреднији међу њима, Илија Цријевић – *Aelius Lampridius Cervia* (1463–1520), који се ни по чему не разликује од савремених европских хуманиста, чак је и испред многих, славом овенчани песник у Риму – *poeta laureatus*, који свој матерњи језик у експлицитним изјавама не сматра достојним књижевног стварања (назива га „дреком“, што је у складу са хуманистичким начелом у избору језика), спонтано исказује лично осећање: док је за Дантеа

домовина читав свет, Цријевић је певао „Око моје, Рагузо, моја отац-бино“.

Успостављање потпуно новог поимања књижевности и интелектуалног стварања уопште, преласком на народни језик, када су се у садржају, осећајности, естетици, у филозофији и у форми наметнуле многе новине, није у дубровачкој књижевности повукло до краја строгу линију између хуманизма и ренесансе. Неколико деценија, током друге половине XV и на почетку XVI века, трајала су два књижевна тока, један на латинском, други на језику народном. (Вршњаци и савременици су неки од најзначајнијих хуманиста и најстарији петраркисти, који су стасавали у истој хуманистичкој школи.) Ти се токови, због разлике у основном, језичком изразу, наизглед нису ни додиривали, али они су се спонтано, унутар књижевног дела, које је неминовно у већој или мањој мери одјек културне и реалне стварности, на моменте укрштали. Та укрштања давала су на тренутке особене тонове књижевности. На пример, у исто време када Џоре Држић крајем друге половине XV века лапидарно дефинише поезику смеха, а самим тим и утилитарну улогу књижевности синтагмом „смих извидни“ (*Посланица Сладоју*), луцидни хуманиста Франо Луцо Гундулић (1451–1505) у кратком поетичком трактату уз своју новелу (*Baptistinus*)² о једном пустолову који је залутао у Дубровник (реч је о реалном догађају) на латинском сажима начело о „лековитој“ моћи књижевности која у себи има хумора. У додиривањима непосредних животних тема и осећања, у првом реду оних која су у највећој мери била везана за непосредну дубровачку стварност, и хуманисти и ренесансни песници су реаговали истовремено на исти начин.

Само је за Дубровчане, без обзира којим су се књижевним токoвима упутили, била од највеће важности, наизглед обична тема која се односила на трговину и трговце. У основи, то је била продубљена тема о виталној грани дубровачког живота. Није било суштинске разлике између чувеног хуманистичког трактата Бенка Котруљевића о трговини и савршеном трговцу (1458), у коме је размишљао о трговини као делу живота, о моралу, о личности и судбини трговаца и Држићевих проживљених, топлих стихова (*Листи од дивојке своје виренику*) који опомињу на ту судбину („на земљи без траве... мнократ почиваш“, „у гори путујеш без друга...“ – на далеком путу трговцу нема спокоја,

² П. Колендић, *Хуманистиа Франо Луцо Гундулић и његов "Baptistinus"*, Зборник историје књижевности Одељења литературе и језика САНУ, 1963, 4, 1–27.

нема ослонца у туђинцима, постаје роб стицања итд.). У основи оба размишљања била је филозофија животом условљеног менталитета.

Сродна подударност између хуманиста и ренесансних песника осећала се и на свим оним местима на којима је исказиван патриотизам. Није, међутим, снага тог осећања ренесансних песника потицала из опчињености древном прошлости, која је припадала маниру хуманиста (Цријевић, *De Epidaurō*). У исказивању патриотизма ништа није било конвенционално. Снага тог осећања била је у дубровачкој стварности, у искреном, непосредном изразу љубави према Дубровнику, који се у овој поезији први пут описује и стварном доживљају његових највећих вредности у које су његови грађани безрезервно веровали – слободе, благостања и мира³. Нема много оваквих места у раној ренесансној поезији, али свако на које се у њој наиђе показивало је надмоћ дубровачке посебности над клишеом и конвенционалношћу.

Својеврсно ослобађање литературе прихватањем народног језика уместо школског, „дијачког“ – латинског, није донело и потпуну слободу поезији. Нормативна поетика платонистичке провенијенције, која је пред ренесансну поезију унапред поставила клише (композицију канцонијера, идеал женске лепоте, кодекс осећања, реторичку изражајност и др.) и ауторитете, заједно са мимезисом који је обезбеђивао доследност узорима и законитостима, сама по себи је ограничавала певање на живом народном језику. Нова правила поетике, то јест ренесансног поимања вредности поезије, одмах су је увела у систем у коме готово да и није било могућности за искорачења. И поред тога што свака нормативна поетика иде ка реду, а то значи и ограничењу, чињеница да је после више векова отворила нови пут певању на народном језику била је пресудна за ненадмашену популарност поезије и броја песника у свим деловима Европе у којима је дошло до препорода. Осим тога, догодило се да је и један од најбољих песника, Франческо Петрарка, у свему доследан поетици епохе, својом поезијом потврдио владајућу поетику. Та поезија је трајала као модел, подражавана петраркизмом током два века после Петраркине смрти, што је, задуго, одедило њену природу.

У поимању књижевности, у којој је основна вредносна мера подразумевала да треба бити што ближе ауторитету, а ауторитет је био један

³ „... та је дубрава тврда у мрамору
под гором гиздава, већи дил на мору.
Мнози јој завиде ки нијесу слободни
ње благо гди виде тере мир угодни“ (Ц. Држић, *Чудан сан*).

од најећих песника, природно је да је за оригиналност (којој се није ни тежило) и самосвојност било не само мало места већ и мало жеља. Но, како ренесанса није била краткотрајна револуција у поезији, естетици, филозофији и мишљењу уопште, већ је трајала дуго и темељно мењала литерарни сензибилитет и доживљај света у свим књижевностима које су имале срећу да запливају њеним токовима, почевши од оних са романским језичким коренима (италијанска, француска, шпанска), касније и других, било је, ипак, знакова одступања и удаљавања. Поезију, па и нормирану, која је сама по себи, иначе, као стваралачки чин живи организам, није било могуће држати током више од два века заустављену клишеима. Та одступања у великим књижевностима са одавно формираном структуром – изграђеним песничким језиком, метриком, дефинисаним песничким врстама, устаљеном нормираном скалом осећања, конституисаним зборником и сл. – нису била велика, и она нису реметила однос између поетике и стваралаштва.

У осталим књижевностима широм Европе које нису имале ослонац у тој врсти традиције – оне су, временски, углавном касније улазиле у свет нове литературе, у којој су ти процеси усавршавања и брушења стиха и песничког језика већ били завршени – ренесанса је поред постојећег система уређеног поетиком морала да попусти пред условима који су се природно наметали изван постојећих норми. Ти услови, који се нису уклапали у већ устаљени клише, литературу су током читавог трајања ренесансе стално држали на граници између два принципа: са једне стране, морала је да буде у складу са свим оним што је била вредносна мера епохе, односно њене поетике, а да, са друге стране, пошто значајан део те поетике није увек био применљив, трага за новим решењима и изналази их као достојну замену. Та решења, наметнута нивоом до кога се уздигло поетско исказивање колико доживљаја света, толико и индивидуалности и реалности, које су време и средина наметали, била су истовремено и искорачење из оквира прототипа и израз самосвојности. На дубровачку рану ренесансну поезију то се односи у потпуности.

НА ТЕМЕЉИМА НАРОДНЕ ПОЕЗИЈЕ

Прва, основна посебност ране дубровачке поезије, која се будила и развијала под окриљем ренесансе у успону, била је у чињеници да у тој поезији није постојала претходна развијена традиција ауторске књижевности на народном језику, па самим тим ни изграђени песнич-

ки израз и песнички језик, ни форме који би биле подлога певању у новој епохи. Осим у развијеним књижевностима које су из своје основе преузимале обрасце, од којих их није ригорозно раздвајао језик, будући да је из њега проистицао њихов савремени језик (латински-италијански), у другим литературама крајем средњег века и у доба ране ренесансе нову основу су унеколико већ поставили или наговестили лутајући певачи побожних песама и апокрифних легенди и дворски певачи световне лирике током XII, XIII и почетком XIV века. Пре првих ренесансних песама и песничких зборника, настајалих преписивањем најпопуларнијих стихова, преко којих су дубровачки песници на народном језику, у јеку највеће популарности хуманиста и латинизма, у другој половини XV века почели да ступају на књижевну сцену, на њој није постојао ни један сигуран и проверени књижевни залог. Једино наслеђе и једини ослонац који је у свом бићу дубровачка рана ренесансна поезија у настајању имала, изван свега што је епоха на универзалном плану наметала, били су богати народни језик и народна поезија и проза, заједно са моралним кодексом и естетском мером. То што је дубровачка поезија у процес књижевног стварања на почетку ренесансе унела као своју подлогу народни језик и народну поезију и прозу битно ће је обележити и одредити. Та особеност трајаће у неким видовима до краја дубровачке књижевности, током времена и промена епоха природно ће се мењати, али ће заувек задржати знак самосвојности, којим се још у првом, најтежем времену оформљења и опстајања унеколико одвојила од врховног закона клишеа и подражавања.

У садржају дубровачке петраркистичке поезије готово да је све било уређено по правилима и духу Петраркиног стварања и певања његових следбеника и подражавалаца, од ренесансне занетости животом, преко патоса, песничке реторичности, устаљених осећања, платонистичке поетике и естетике, песничког израза и сликовитости чији су се ефекти каткада губили у учесталости понављања итд. У канцонијерима или појединачним песмама, расутим у рукописним зборницима,⁴ показује се да су дубровачки песници стасали на италијанским стиховима не само Петрарке, чијим је дахом њихова поезија у највећој мери дисала, већ и познатих петраркиста, да су до-

⁴ Највећи број песама прве генерације дубровачких петраркиста сачуван је у рукописним канцонијерима са поезијом Шишка Менчетића (1458–1527) и Џора Држича (1461–1501).

следно пратили главне токове ренесансне петраркистичке поезије, и то обе њене школе, страмботиста и бембиста, да су добро познавали и поштовали поетику којом су сви важни односи између песника и његовог певања, између песникових идеала и песничке материје били уређени. Тај општи петраркистички утицај на садржај појединачних песама и канцонијера дубровачких песника, који су одређивали биће поезије, био је нескривен и потврђивао је да су дубровачки песници имали снаге да прате матицу. Потпуна оданост, међутим, није могла да се пренесе и на форму ове поезије, иако је и она, према правилима поетике, била део клишеа. Тај утицај је у једном битном делу форме изостајао стога што дубровачка поезија није полазила од истих основа на којима се стварала водећа италијанска петраркистичка лирика.

Пре песама првих дубровачких ренесансних стваралаца, Шишка Менчетића и Џора Држића,⁵ најизражајнијих и најплоднијих од свих који су се у то време помињали,⁶ који су заувек, као што је познато, остали симболи дубровачке лирике, постоји знани траг ренесансних стихова (1421), који сведочи да је још пре њих изграђена сигурна основа у домену стиха за развој уметничке поезије. Од прворазредног значаја су три сачувана непотпуна двоструко римована дванаестерца (Сада сам остављен срид морске пучине...), чија је нејасна садржина занемарљива за процене о њима као делу ренесансне песме, а несумњиво је реч о таквом пореклу, будући да су стихови чврсто спрегнути у сложену, беспрекорну риму. Ови стихови су показали да је до тог времена, неколико деценија пре настанка канцонијера са песама Шишка Менчетића и Џора Држића, када су записане, у дубровачкој поезији пређен дуги пут усавршавања народног стиха и његове свеукупне метричке структуре, песничког израза (са дискретним чакавизмима у поетској функцији) и дикције, да је изграђен стабилан двоструко римовани дванаестерац (са римом на полустиху и стиху), у потпуном складу са мелодијском основом, на коме је потом испевано неколико хиљада песама током ренесансе. Како је тај стих био

⁵ Песме Ш. Менчетића и Џ. Држића несумњиво су настале у XV веку, иако рукописи, у које су преписане, потичу из XVI; и један и други су посредно помињали да су настајале у њиховој младости, а природно је било да су припадале времену пре Менчетићеве женидбе, крајем XV века, односно пре но што се Држић нашао међу клерицима (1494) и определио за свештенички позив (1497).

⁶ У књижевним делима и у литератури помињани су и други песници, попут Џива Гучетића, који је певао и хуманистичку и ренесансну поезију, која се није сачувала; неки аутори су познати по малом броју стихова, а неки су остали скривени међу анонимним песницима *Рањиног зборника*.

мелички (усклађен са познатом мелодијом), није допуштао никаква одступања.

Захваљујући таквом стању, дубровачка ренесансна поезија је заснована и почивала је највећим делом на двоструко римованом дванаестерцу. (Повремени и ретки осмерци у том периоду нису имали утицаја на општи метрички тип поезије.) То је представљало велико ограничење у потпуном подражавању петраркизма, коме је поезија тежила, чији је садржај прихватала, али није имала подршку у одговарајућој форми. Та околност је дубровачку поезију, која није имала готове, складне обрасце у давнијим књижевним слојевима, спутавала, али је, истовремено, подстицала да тражи нова, оригинална решења како би могла да иде у корак са полетним стваралачким духом ране ренесансе.

Двоструко римовани дванаестерац је омогућавао само дистих као једину врсту строфе, које су се низале у следственом реду без икаквих разграничења или формирања већих ритмичких целина. У то време, узор дубровачких песника, од Петрарке преко десетине петраркиста, и страмботиста и бембиста, размахнуто иновирају ренесансну поезију сонетима (кружило је шеснаест врста сонета), мадригалима, канционама, преузетим из старијег слоја дворске поезије, станцама и страмботом као њеном подформом, секстинама и сл. Немогућност дубровачке ренесансне поезије у успону да досегне општи идеал ове поезије, подстакла је песнике на изналажење начина како да се велика препрека превазиђе. Захваљујући стваралачкој снази и сигурности, спонтаности, чак и лакоћи са којима су се песници кретали унутар поезије, учињено је много у настојањима да се превазиђе монотонија дистиха и да се он обогати и осавремени. Показаће се да су неки од оригиналних песничких поступака, који се сада сматрају маниром јер су то убрзо и постајали, били колико израз потребе дубровачких песника да ухвате корак са својим узорима, толико и стварног песничког умећа и оригиналности.

Иако нека од решења у оквиру форме до којих су дубровачки песници у иновирањима дошли делују као да су само у служби спољашњег ефекта, анализа њихове функције показује се да су битно утицала на стварање песничке целине и утиска који је она остављала. У томе се битним показао један од споредних и непретенциозних стилских клишеа – акростих. Акростих је био једно од препознатљивих обележја дубровачке ране лирике, имао је различите стилске функције (као досетка и песничка игра, или је био у служби варијантног приступа мотиву љубави). Песници су вешто употребили акростих за

стварање нових строфа, па је тако постао један о важних елемената у уређивању нове структуре песме. Тако је, често, акростих спроведен не у простом следу дванаестераца, или сваког другог, како је графички диктирао дистих (на тај начин су се формирале две песничке врсте – страмбото и станца), већ је остваривао континуитет преко иницијала сваког четвртог стиха. Интонирањем сваког четвртог, на који пада новим гласом, графички, али и унутарњом структуром, истакнутим словима акростиха одвајали су се катрени и на тај начин је установљена нова строфичност песме. То је створило и нове могућности за иновације, нове комбинације су подржане римама, графички тако прегруписаним стиховима да су они формирали привидне нове строфе, попут терцине и др. Вредност оваквих метричких и структурних преуређивања била је у томе што новонастала строфа није била само нова форма већ је суштински пратила поетски садржај. Нови елеменат у тој врсти домишљања био је и припев или рефрен, који је непосредно преузет из народне поезије и који је такође унапређивао поступак стварања оригиналних нових форми песама.

ОД ДИСТИХА ДО СОНЕТА

Врхунац у тој врсти умећа да се од датих, малобројних елемената – а то је у основи био само дванаестерац, односно дистих – изведу потпуно нове, сложене форме, било је стварање јединствене песничке врсте – сонета, што је пошло за руком песнику Динку Рањини почетком друге половине XVI века.

Дубровачки песници су се од почетка ренесансе мучили са проблемом који се постављао пред њихову поезију. Једину везу са изворном сонетном формом успостављали су препевима, који нису имали значајног ефекта јер их је наговештавала само дужина песме од четрнаест дванаестераца. То није подржавало ни сложеност, ни савршенство ни сонетну изражајност. Неколико таквих најстаријих препева сонета изгубило се међу стотинама песама Рањиног зборника,⁷ а било их је и у поезији каснијих петраркиста.⁸ Двочланост сонета подразумевала је одређену риму унутар два катрена и специфичну риму унутар две терцине, које су наглашене графичким распоредом стро-

⁷ S. Petrović, *Problem soneta u starijoj hrvatskoj književnosti (oblik i smisao)*, Rad JAZU, 1968, 350.

⁸ J. Torbarina, *Italian influence on the poets on the Ragusan Republic*, London, 1931.

фа. До стилизације сонета није дошло код најстаријих петраркиста у Рањинином зборнику јер је двоструко римовани дванаестерац, учвршћен мелодијом, био неизменљив. Тек је средином XVI века пошло за руком Динку Рањини да превазиђе правила и нађе луцидно решење. Ограничење које је наметала непомерљива рима превазишао је тако што је раздвојио функцију риме од свих карактеристичних сонетних одлика: графички је обликовао песму која је имала битне елементе сонета – четири строфе омеђене типичним графичким распоредом стихова, организованим у два катрена и две терцине и смисаону двочланост. Тако је избегао функцију риме, што је дало специфичну, у дубровачкој поезији нову врсту – псеудосонет.⁹

Народна књижевност, као једини изворни ослонац у времену када је настајала дубровачка ренесансна поезија била је вишструко важна. Готово да се и не могу сагледати сви путеви којима се она уграђивала у нову лирику. То као поступак у позији епохе није било необичајено. Будући да се ренесансна поезија на свим језицима на којима је настајала ослобађала хуманистичког латинитета, премештањем литературе у народни језик, неизбежно је долазила у додир са творевинама усменог порекла, настајалим на том језику, са њиховим садржајима, песничким изразом, поетиком, стилем и др. У дубровачкој то је било много израженије но у другим књижевностима. Није то било условљено само народним језиком, који је са собом у књижевност уносио непосреднији однос према литерарном обликовању и опоећивању речи, са стилем и ритмом народне поезије, који су се постепено преливали у ауторски израз. Нису се додири дубровачких песника са народном књижевношћу огледали само у великом броју преузетих стихова, фигура, песничког израза и језика, дикције, стајаћих места, устаљених идеалних решења и др., уклопљених у ауторске песме; то се односило и на велики број народних пословица и изрека које су срастале за ауторске стихове; понекад се то догађало и са читавим народним песмама. Тих преузимања, која су неоспорно доприносила самосвојности дубровачке поезије, морало је бити у знатно већој мери, која сада немају потврду и не могу да се препознају јер је велики део народне поезије изгубљен. Неке песме и даље чувају канцонијери, чак у оквиру тзв. „љубавног романа“. Највеће подударности ране дубровачке поезије са народном књижевношћу биле су у исконским

⁹ Z. Bojović, *Mesto soneta u dubrovačkoj lirici, Europa orientalis*, Roma, 2000, XVIII, 1999, 1, 75–93.

емоцијама, на којима су почивале обе књижевности, и у личном односу сваког песника према духу стварности, који није могао да буде књишког већ изворног порекла. Није, иначе одавно у литератури запажено и издвојено Држићево освежење конвенционалног призора у ренесансном канцонијеру, када је место ренесансне госпође са балкона, љубавни немир изазивала смерна сељанка, „румена и била“, овај доживљај учинио изузетним. Изузетан је у искорачењу, у смелости да „омаловажи“ недодирљиви клише поетике, и проговори језиком других мерила, која су сама за себе стварала поетику других вредности и која је, где год се пробила у овој поезији, била нови, свежи глас дубровачког песништва. Виталност тога гласа, који се одржавао и напоредно и мимо савршене поетике ренесансног певања, потврђивао се на много места, у највећој мери у групи песама које су у књижевности понеле заједнички назив „песме на народну“. Народности слој ове поезије, као највећа залога њене самосвојности обележио је рани период и временом се, како су дубровачки песници следећих генерација били све више окренути књишким узорима (препевавају италијанску поезију, и сами почињу да певају на италијанском, упознају поетичке трактате, и сами их састављају) постепено се губио. Тако су веома брзо нестале и „песме на народну“.

СТВАРНОСНЕ УСЛОВЉЕНОСТИ

Дубровачки песници су, и поред настојања да у потпуности следе све новине ренесансе, показали префињену осетљивост за меру која је у тој општој униформности поезије, укључујући и исказивање основног осећања љубави (у свим видовима и варијантама – од жудње, преко слободног доживљаја до резигнације) била израз посебности. Ту меру је диктирао дубровачки живот, изразито патријархална средина, у којој, и поред тога што њени песници иду у корак с временом, које симболизује хедонистичке идеале, они нису могли да буду прихваћени. Већ се то показивало у поезији хуманиста крајем XV века. Илија Цријевић, творац најслободнијих стихова у латинском циклусу љубавних песама, којима нема равних у неспутаном доживљају путености, који су му донели славу ловором овенчаног песника у Риму, по повратку у Дубровник, а писао је још дуго, никада није више испевао ни један стих таквог садржаја, чак ни са знаком слободније асоцијације јер је то у патријархалном Дубровнику било незамисливо.

Ренесансни песници који су припадали оној струји петраркиста која се слободама и ласцивностима удаљила од изворног Петрарке (страмботисти-песници тзв. напуљске школе), што је, као што је познато, довело до реформе петраркизма, у Дубровнику никада нису били њени прави подражаваоци. Док су њихови савременици на страни у поезији богато отелотворили раскошну ренесансну жену и доживљај путене љубави сликовитим ласцивним појединостима, дубровачки песници, који су следили ту струју, у основи су то чинили само формално. Све њихове слободе у описима лепоте и љубавних уживања остајале су на уздржаним алузијама и асоцијацијама, попут песникове жеље да проведе са драгом читав дан и читаву ноћ. Мање је важно што је то било изван ренесансних слобода, а много више стога што је то било одраз природног осећање мере која је вредела за средину у којој су дубровачки песници стварали.

Поред патријархалности, посебност дубровачке ране поезије била је и у медијевизму, који је, и поред истинске револуције коју је остварио хуманизам у односу између Бога и човека и отворио нови пут ренесанси, у њој опстајао. Део конвенције јесте било песничко праћење ослобађања човека од путеног искушења и преусмеравања на одрицање овоземаљске љубави коју замењује једино вредном, божанском. Непосредне појединости на више места показују да дубровачки песници нису одржавали нови вид ове традиције само зато што је то било део доследног праћења тока нове поезије. У њихове стихове су се спонтано преливали трагови из средњовековне литературе, јер је то био део њихових знања, са највише природности у интерпретирању прича из *Физиолога*, из којих, за илустрацију верности у љубави, песник користи слику унесрећене грлице и др.

Дубровачка рана ренесансна поезија јесте била део општег књижевног тока велике епохе. И поред тога што су њени творци били дорасли захтева и поетике нове књижевности, она је, ипак, у много чему била посебна. Неке од тих посебности биле су последица немогућности да све у тој поезији буде прилагођено владајућој норми. У настојању да превазиђе та ограничења, дубровачка поезија је често тражила и налазила сопствена решења за проблеме на које је наилазила, а која су је одржала у оквирима главних токова петраркизма. На том путу, полазећи од сопствених корена, она је освојила извесне слободе јер је изворни поетски импулс, који ни конвенционалност, ни поетика, ни поезија не могу да контролишу, надвладао понуђену варијанту

песништва. У јединственом настојању да без икаквих предуслова који су у другим језицима и литературама и културној и књижевној клими постојали, за сваки од програмских начела владајуће поетике које није могла да преузме нађе и изгради достојну замену, која је истовремено постајала нови оригинал, она је сачувала драгоцене тонове самосвојности.

Zlata Bojović

INDEPENDENCE OF EARLY RAGUSAN RENAISSANCE LYRIC
IN THE OLDEST PERIOD OF ITS DURATION

S u m m a r y

The earliest Ragusan lyric, developed in national language during the second half of 15th and the beginning of 16th century, was under a great influence of normative renaissance poetry and Italian poetry of Petrarchists. This lyric, however, showed numerous characteristics which separated it from its paragon. Despite the valid poetics of imitation, it strived towards the freedom of expression and spontaneously endeavored to preserve its authenticity. These signs of independence were already recognized in the poetry of Ragusan humanists, in Latin language in 15th century. However, they were far more distinct in renaissance poetry, in native language. This paper indicates the divergence of Ragusan poets from contemporary, widely accepted valid principles and models in poetry. It particularly analyzes the influence of national poetry on early Ragusan lyric. This influence crucially influenced the poetic language, metrics and style of this poetry and gave the whole poetry of this period a characteristic tone of originality.

